

Zafer mi, İlerleme mi?

Celeleddin Vatandaş, *Modern Çöküş- İnsanın Modern Halleri*, Açılım Kitap Yay., 2019

Sümeyye Doğan

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Sakarya, Türkiye

sumeyyedgn@gmail.com

Kitap Kritiği

Geliş Tarihi: 26.03.2020

Kabul Tarihi: 03.04.2020

Hristiyanlığın tanrısına duyulan inancın yitirilmesiyle artık dünyanın sonuna kadar hâkim olacak yeni bir döneme geçildi. Bir yandan ad anımları tarafından Rönesans'la birlikte hızla büyütüldüğü, diğer yandan karşıtları tarafından ipinin pazara çıkarılmaya çalışıldığı bu dönem: Modernizm.

Bu yeni dönemin gidişatının sonu hakkında geçmişteki bazı entel devlerin fikir öngördüğü, dünyanın son karanlık çağının semptomlarını yaşıyoruz artık. Varlığını borçlu olduğu kilise karşıtlığıyla doğan modernizmin nereden ve nasıl geldiği unutulmuş, genel olarak fiziki gelişim ve değişim olarak görülmesiyle birlikte modern düşünce, modern görünüm, modern yaşam vb. diye yayılarak insanın toplum, evren ve Allah ile arasındaki ilişkisini dönüştürmüştür. Bu durum modernizmin genel bir tanımını yapmayı, sebep olduklarından ve sınırlarından bahsetmeyi gittikçe zorlaştırdığı gibi çağımızın acil sorununa dönmüş durumda. Çünkü toplumu modernleştirme görevi devletlerden çıkıp sosyal medyanın ve iletişim araçlarının eline geçerek hız kazanmıştır. Bu konuya dikkat çekmek isteyen birçok kişi gibi Celeleddin Vatandaş da bunu hafife almayanlardan. 1962 doğumlu Sosyoloji profesörü Vatandaş, yüksek lisans ve doktora tezlerini Türk Modernleşmesinin Osmanlı Dönemi ve Türk Modernleşmesinin Cumhuriyet Dönemi üzerine yapmıştır. Kanada'da bir toplumsal uyum politikası olarak çok kültürlülük üzerine, Almanya'da da Türklerin aile yapıları üzerine araştırmalarını yürütmüştür. Bu denli kapsamlı ve hazırlıklı olduğu Modernizmi anlatmak için belli başlı konular seçmiş. Bu konuların ilkel zamanlardan günümüze kadar olan sürecinin modernizme uğramasıyla aldığı yolu, değişimi, gelişimi ve hızını detaylarıyla sunduğu ve

birçok kişinin sosyolojik baş yapıt saydığı bu kitabın adı *Modern Çöküş*. Yazarın bu çalışması dışında 15 kitabı daha bulunmaktadır. Uzun araştırmalara ve ciddi bilgi birikimine dayandığı belli olan kitaptaki konular: Kölelik, Cinsellik, Modern Dünyada Kadın Olmak, Şiddet, Modern İnançlar, Modern Dünyada Çocuk Olmak, Ayrımcılık-İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı. Bu konular hakkında herkesin ileri geri öznel duyularını savurmasının aksine Vatandaş, kişisel tecrübelerini veya olayların 'bence'sini değil, bu konuların geçmişten günümüze dönüşüm hikâyelerini olabildiğince evrensel gerçeklerle ele alıp yine evrensel bir şuur katarak vermeye çalışmış. Türklerden böyle detaylı örneklerini görmeye pek alışık olmadığımız bu zor konuya değinen bir diğer isim, Modernizmin sebep olduklarına birçok düşünülmeyen taraflardan yaklaşan Abdurrahman Arslan, *Nehri Geçerken* kitabı. Bir diğer (iki) örnek, Batıyı çok iyi bilme avantajı içinde olan ve sonradan Müslüman olmalarıyla da sorunun Müslümancasını anlayabilen iki yazar. Halen Cambridge Üniversitesinde İslam çalışmaları alanında okutmanlık yapan İngiliz yazar T. J. Winter (Abdülhâkim Murad) ve *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak* kitabı. Diğer, Fransız burjuvazisinden gelen, 1912'de Müslüman olup 1930'dan sonra Mısır'a yerleşmesiyle doğuyu daha iyi tanıyan: Fransız mutasavvıf René Guénon (Abdülvahid Yahya). Onun kitapları hakkında: "Guénon haklıysa, benim bütün eserlerim tepetaklak olur" diyen André Gide gibi gelecekteki birçok kişinin Guénon'a olan hayranlığının sebebi: Kendi çağı henüz tüketim toplumu bile değilken bizim çağımızda olacakları görmesindeki ileri görüşlülük ve fikri donanımından. Modern dünya eleştirisini yaptığı kitapları, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri*; *Doğu-Batı* ve en meşhuru olan *Modern*

Dünyanın Bunalımı (The Crisis of the Modern World) kitapları bize yol gösterici diğer örnekler.

Bu tahlil yazısında insanların tıpkı çevresini örerken kendi sonunu hazırlayan ipek böceği gibi, kendilerini modern toplum olmaya kaptırarak kendi özünü, ruh ve kalp dünyalarını nasıl ihmal etmeye başladıkları açısından önemli örnekler olduğu gibi sonuç kısmında kitapta yer yer eksik veya yanlış gelen düşünceler(im) de yer alacak.

Rotası Sapmış Dümen

Bu dünyada cenneti kurma vaadinde olan modernite, dinlere, manevi değerlere, geleneklere, radikal inanç ve tavırlara karşı çıkarak kendi inançlarını benimsetmede radikalleşmeye doğru gidiyor. Bu süreçle birlikte kendisinin en iyi versiyonunu bulma peşindeki insanın başka şeylere hevesi, ilgisi, merakı azalarak hayatın yoruculuğuna dair kasvetli fikirleri artıyor ve varoluşlarını tüketimle gerçekleştirmeye yöneliyor.

Eğer kilise olmasaydı modern zihniyet ve hayat tarzı da olmazdı diyor Vatandaş. Kilise karşısında konumlanarak inşa olan ve başlayan modernite, tüm din, tanrı tasavvur ve inançlara da itiraz etmiştir. Bunun yayılım göstermesini sağlayan kişiler ise 'aydınlanma filozofları' olmuştur. Bu filozoflar kilisenin baskıcı engizisyon anlayışını katı bir biçimde eleştirirken, diğer yandan ortak bir amaçta toplandılar: "Alçağı eziniz." Voltaire'nin alçak diye nitelendirdiği, bin yıllık bir geleneğe sahip olan dindi; yani Hristiyanlık, daha doğru bir ifadeyle Katoliklik. Fakat topyeküncü tavırlı bu filozoflar herhangi bir ayrıma gitmeden tüm dinleri, kilise ve Katoliklik başlığı altında hedef seçtiler. O zamanın gelenekleri, dogmaları ve boş inançları Avrupa insanının kafasını tutsak etmiş, kilisenin bağnazlığından, akılsızlığından ve baskılarından kurtarmak için yapılan her atılım din adamlarının güçlü ve katı karşı duruşuyla engellenmişti. Fakat hümanizmle birlikte işler değişmeye başlayınca zaman kilisenin aleyhine, kilise karşıtlarının ise lehine işlemiştir. İnsanlar 'dünya güneşin etrafında dönüyor' bile diyemezken artık kilise karşıtlarının zafer çığlıkları her yanda duyulmaya başlamıştır. Bu çığlığın sahiplerinden birisi Voltaire iken 'gelenek, din ve kilise karşısında aklını kullanma cesaretini göster' diye bağırın ise Kant'tı.

Bütün inançları etkisi altına alan Modernizm, Paganizmi de etkilemiştir. Çok tanrıcılık olarak karşılığını bulan bu inanç yazara göre günümüzde modernite tarafından yeni formlara

dönüştürülmüştür. Bunlardan biri de Paganist karakterli uğur ve uğursuzluk inancıdır. Kendisini sürekli yenileyen ve yaygınlaşan bu inancın belki de en meşhuru, bazı yüksek binalarda katı numarası bile bulunmayan 13 rakamına duyulan uğursuzluk inancıdır.

Yazara göre, insanlığı kurtarmayı vadettiği bağnazlık, saçmalık, tutarsızlık ve akılsızlık çukurunu tarihte eşine rastlanmayacak boyut ve derinlikte modernitenin kendisi oluşturmuştur. İlkel zamanlarda kendinden başkasına köle gözüyle bakan Yunanların, Yunan olmayan herkesi köle yapmasıyla başlayan kölelik bugün görünmüyor olsa da artık bilgisi ile her şeye egemen olmaya çalışan modern insan modeli gelmiştir. "Modern dönemin egemenleri, dün olduğu gibi bugün de birilerini mağdurlaştırdıkları ve o birilerinin bu mağduriyetini sürekli hale getirdikleri sürece daha fazla güç ve imkân elde etmenin araçlarını hiç terk etmediler."¹ Güçlü olanın haklı, zayıf olanın haksız bulunduğu bu zihniyette, mağdurlarının bile kabul ettiği bir anlayışa dönüştürmeyi ustalıklıca başarmış durumdadır.

Kitabı okuyacaklara bir öneri olarak: Yazar kitaba kölelik konusu ile başlamış ama yukarıda bahsedilen modernitenin ortaya çıkma sebebi, süreci ve gelişimi kitabın ortasındaki "modern inançlar" bölümünde yer alıyor. Modernitenin yayılımı hakkında bilgisi olmayanlar, bu kısmı başta okuyarak, modernitenin neye, nasıl sebep olduğunu, konunun bütüncül olarak kendimize, maddi manevi yaşantımıza ve çevremize karşı farkına vardırıran bakış ve anlayışı oturtması açısından önemli.

Çokluk Dünyasının Nesnesi

Modernitenin inşa ettiği dünya nüfusunun %20'sinin ortak özellikleri şunlar: Sebepsiz ve kontrolsüz üzüntü ve keder; hayattan zevk alma duygusunun kaybolması; birçok etkinliğin boş ve anlamsız olması; hobiler ve aile etkinliklerine duyulan ilginin azalması; başka insanlara karşı duyulan ilgi ve sevginin kaybolması; olumsuz düşüncelere sahip olmak; yetersizlik duygusu; başarısızlıklarda kendini suçlama; pasifleşme ve yeni etkinliklere başlamada zorluk çekmek... Bütün bunları, insan hayatının her an her ortamında şiddetin egemen olmasına nasıl sebep olduğunu örnek ve belgelerle 'şiddet' bölümünde açıklıyor Vatandaş. Bu sürecin nelere yol açtığı, şiddet türlerinin ve mağdurlarının anlatıldığı bu bölümden küçük bir örnek verecek olursak, etrafımızda görmeye alışkın olduğumuz ama

¹ Modern Çöküş- İnsanın Modern Halleri, s.23

birçoğumuzun bunların bir "tür" olduğundan habersiz olduğu, hatta bu türün kendisinin bile farkında olmadığı bir kesim de yer alıyor: Vandallar. Kısaca halka ait mala zarar verici tutum ve davranışları ifade ediyor Vandalizm. Kişisel mallara veya kamu mallarına zarar verirken bir amaç taşımayan Vandal, bunu bilgisizlikten veya zevk uğruna yapıyor. Ve çoğunlukla intikam duygusunun ve hırsın açığa vurulduğu bu eylemlerin altında yatan ideolojik ayrılıkların sonu maalesef teröre kadar gidiyor.

Günümüzün gittikçe artan kaygı ve depresyonun nedenlerini düşününce, büyük bir suçluyu gözden kaçırıyoruz, reklamcılık. "Bireyler günümüzde tüketerek var oluşlarını ortaya koymaktadır. Sistemde var olabilmenin yolu, ancak bu sistemin üretmiş olduklarını tüketmekten geçmektedir."² Modern olmayan zamanların insanları için ihtiyaç ve tüketmek, hayatta kalmakla ilgili modern dönemle birlikte ihtiyaçlar sınırsız hale gelmiştir. Bu aşamada kitle iletişim araçları önemli işleve sahip olmuştur. Amaçlarına ulaşmada reklam en önemli araçlardan birisi olmuştur.

Özgürlük Maskesi

"Eğer bir sapma normal kabul edilirse, bu sapmayı durduracak bir çizgi hiçbir zaman olmayacaktır. Çünkü her sınırın biraz öncesi biraz sonrasını meşrulaştıracaktır."³ Bu dönemle birlikte sanat, kişisel tercih veya yaşam tarzı altında pornografiyi de aşan sapkınlıklar kabul görmeye başlanmıştır. Cinselliğin kontrolsüzlüğüyle insanın doğal bir ihtiyacı olan toplumsallığı sürdürme ve toplumun sürekliliği, aile kurumunun tahribi ile tehdit altındadır. Dini ve ahlaki kuralları reddetmeyi kendisine ölçü kabul eden modern kültür, cinsel sapmalara giden yolun önünü her geçen gün daha da açtığı gibi artık nikahın bile gerekli olup olmadığı tartışılmaya açık hale gelmiştir. Yine, eşcinselliğin hastalık olduğunun veya olmadığına bilimsel tespiti mümkün değilken birçok kişi, 'hastalık olmadığı bilimsel olarak kabul edilmiştir' diye makalelerde yer edindirmeye başlamıştır. Eşcinselliğe yönelik olumsuz tavır sergileyenlerin de psikolojik hasta olduğu düşüncesi yaygın hale gelmeye başlamıştır. Oysa git gide normal ve kabul görülen eşcinsel yaşam tercihleri, mevcut kültürel sistemi ve ahlak anlayışını tepetaklak etmektedir.

Masumiyetin Gelişimi

"Modernite yapısı itibarıyla ihmal ve istismara açıktır. Başta aile ve akraba olmak üzere bireyi kuşatan,

kollayan, güvenilir bir sığınak sağlayan tüm cemaat yapılarını parçalayıp bireyselleşmeyi egemen kılması ile sadece çocuklar için değil, herkes için ihmal ve istismara açık bir dünyanın inşasına imkân sağlamıştır"⁴

Çocuğun kişiliğinin ve fizyolojik yapısının sağlıklı gelişip gelişmemesinde belirleyici faktörlerden en önemlisi ihmal ve istismarın varlığı ve düzeyidir. Sıklıkla birbiriyle karıştırılabilecek ihmal ve istismarın kesin sınırlarını ayırmak zor olsa da temel ayrık özelliği istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olduğudur. Çocuğa yönelik ihmal ve istismarlar: Fiziksel ihmal ve istismar, cinsel ihmal ve istismar, duygusal ihmal ve istismar, ekonomik ihmal ve istismardır. Bu bölümleri kendi içerisinde de detaylı bölümlere ayırmış Vatandaş. Mesela, fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimleri risk altında olan çocukların, sağlıklı bir yetişkinle olumlu bir ilişkinin yitilmesi veya hiç olamaması çok büyük bir duygusal risktir. Anne babası tarafından sürekli eleştirilip aşağılanan, sevgi ve ilgi ihtiyacı yeterince karşılanamayan çocuklar, pasif kişilik özelliklerine sahip, kendine güveni olmayan ve anti sosyal davranışlar gösteren kişiler olarak tanımlanmaktadır. Okula gitmeyen veya terk etmek zorunda kalan, toplumsallaşma sürecinin doğal basamaklarını atlayarak yetişkin rolünü üstlenmek zorunda kalan çocukların bir kısmı ise her açıdan sağlıksız, korumasız ve olumsuz şartların boy attığı bir çevrenin; sokağın mensupları haline geldiler. Şiddetin analitiğinden psikolojisine birçok sebebi sıralanırken, ağırlıklı görüş öğrenildiği şeklindedir. Çocukluk döneminin görülen her çeşit kötü davranışın çocuklarda saldırgan davranışları arttırdığı ve dış dünyaya olumsuz bakmaya ve yaklaşmaya yol açtığıdır.

Hassas Denge

Kitapta her konu, başından sonuna kadar kendi gidişatının vahametini gösteriyor. İlk zamandan bu yana şeytanla aynı ligde yarıştıran kadının kitaptaki son hali ise, modernitenin oyuncağı olması, yani geçmişte olduğu gibi şimdi de kadın, düşünemeyen kurban? Bu zamana kadar bilenerек gelmiş kadın için bu sefer de modernite kurbanı demek, onu (haklı) bir isyana itecektir. Adaletsizlikleri saptayıp ve bunda gerçekten hem fikir olmadıkça modernitenin işlerini kolaylaştıracak, gözümüzün önünde sıcak ve samimi bir şekilde ilerleyen ve tüm insanları vasat bir seviyeye getirecek olan eşitlik davasına bile geçemeyeceğimizi

² Modern Çöküş- İnsanın Modern Halleri, s.42

³ Modern Çöküş- İnsanın Modern Halleri, s.94

⁴ Modern Çöküş- İnsanın Modern Halleri, s. 282

düşünüyorum. Bu sebepten, (bence) kitapta yer alan kadın, çocuk ve şiddet konularında ya çift taraflı eleştiriye ihtiyaç var ya da erkek konusu da eklenmeli. Konular içinde yer yer bahsedilse de modernite sanki ona dokunamamış veya ondan bir şekilde paçasını sıyrabilmiş görünüyor erkekler. Ama kitapta da gördüğümüz gibi tüm dünyada olup biten çoğu kötülüğün hatta modernitenin bile sebebi erkekler olduğu halde onlardan insanlık diye, ama kadına gelince ayrı bir "tür" gibi, belirtilme gereği duyuluyor. (Sanki erkek bir tür değilmiş gibi) Bu da çoğu erkeğin, üzerlerine düşen bir şey yokmuş gibi devam etmelerine kolaylık sağlıyor. Bugün (bazı) kadınların bakımlı olmakta takıntılı hale gelmesi gibi, her şey modernitenin suçu mu? Oysa görmeye meyilli yapıdaki erkek, güzelliği dillere destan edip göstermeye meyilli yapıdaki kadını buna hiç mi telkin etmiyor? Günümüzde erkeklerin ısrarla akıllı kadından kaçındığını açıkça ve çekinmeden ifade etmesinden kimse rahatsızlık duymadığı gibi komik bulunuyor. Bilgiye, edebe önem verdikçe kadın da buna yönelmez miydi? Erkeklerin kitaptan, bilgiden, okuma zahmetinden hızla uzaklaşıp tembelleşmeleri, boş kafe gençliğine dönüşmeleri, para hırsları, şiddet ve öfkelerinin neden bu kadar açığa çıkma sebepleriyle modernitenin onlara dokunamadığını söyleyemeyiz.

Zafer mi, İlerleme mi?

Ama elbette ki, kitapta çok daha fazlasının yer aldığı konuları, aklımıza gelebilecek tüm ayrıntılarla sunup gözden kaçırmamama çabası için Vatandaş'a teşekkür ederiz. Geçmişten günümüze gerçekleşen olayların derin anlamıyla ilgilenen herkes tarafından okunmalıdır. Bu kitap sayesinde, dine olan antipatisi yüzünden sarsılan manevi hayatların sebebi Modernizmi detaylıca tanıyabiliyoruz. Ama bu kitap hakkındaki araştırmalarıma göre birçok kişi tüm bu okuduklarını 'modernitenin oyunu' deyip geçme kolaylığına girmiş görünüyor. Oysa bu kitaptan moderniteyi ve sebep olduklarını öğrenip, eleştirel düşünmeyle de bizdeki hataları ayırt edip görev ve hedeflerimizi belirlemek bizi kör kütük nostalji savunuculuğundan kurtaracaktır. Bu noktada değinmek istediğim son örnek olarak: Hem kişiye hem de topluma düşen görevi tanımlayıp hedefi odaklamada yardımcı olan Cemil Meriç ve Nurettin Topçu'yu verebiliriz. Bu iki isim kendi zamanlarında tehlikeli rotaya sapmış bu dümene kaptanlık etmekten çekinmemiştir. Cumhuriyet döneminde özellikle dini liderlere duyulan olumsuz kanaatlerin nasıl şuursuz bir tahribata yol açtıklarının aynı zamanda bu dini

kullanan ruhu çürümüşlerin sebep olduklarının eleştirisini de açıkça ve çekinmeden yapmaları, tam bir görev ve hedef konusu saptama örneği. Çünkü tek taraflı bir şekilde sadece bize yapılan saldırıya odaklanmak kendi hatalarımızı örtbas ettirip, sorunları görmemize ve ilerlememize engel oluyor. Tüm bu olanları sadece moderniteye yıkmak, zaten bu bakış açısına baş kaldıran modern insanın modernizme kaçış sebebi. Hiçbir din, gelenek veya kültür insanlarına kötü yaklaşmazken, bunları benimseyen kötü insanlar bize o dini, geleneği veya kültürü kötü gösteriyor. Yani dinler ve gelenekler insanları etkilediği gibi insanlar da dinleri ve gelenekleri etkiliyor. Bu da Modernitenin büyüme sebebi.

Modernite ne kadar baskın olursa olsun dinin ve kültürün mensupları düzeldikçe genel düzelme de artacaktır, en azından taraftar bulacaktır. Bu sebeple, gelenek ve maneviyat taraftarı birçok kişinin modernizm ile savaşındaki hedefi (bence) zafer değil ilerlemek olmalı.